

Маслов Ю.К.

Рецензія на монографію Вовк С.О. «Громадянські війни: ґенеза, сутність, наслідки»¹

Однією з найнебезпечніших тенденцій сьогодення є значна актуалізація загроз, пов'язаних із поширенням збройного насилля. На особливу увагу заслуговують новітні форми й тенденції цього процесу, зокрема, різке зростання кількості внутрішньодержавних конфліктів, велику частку яких можна класифікувати як громадянські війни. На відміну від традиційних міждержавних війн такі конфлікти, у яких принаймні однією стороною протиборства є недержавні актори, важко піддаються визначенню та класифікації в межах норм міжнародного права, їх урегулювання є вкрай ускладненим, а наслідки – непередбачуваними. Повний колапс державності та дезінтеграція суспільства в Сомалі – яскравий приклад жакхливих результатів, до яких може призвести довготривала громадянська війна попри численні спроби врегулювання з боку міжнародного співтовариства.

Монографія Світлани Олександрівни Вовк «Громадянські війни: ґенеза, сутність, наслідки» присвячена вивченню одного з головних аспектів зазначеної проблематики – громадянських воєн, які є одним із найбільш небезпечних проявів внутрішньодержавного насилля в історії й сучасності. Праця являє собою ґрунтовний і комплексний аналіз досліджуваного феномена як у теоретичному, так і в прикладному аспекті.

Необхідно зазначити широку та різноманітну джерельну базу дослідження, яку складає широкий перелік першоджерел, наукових праць провідних зарубіжних і вітчизняних учених, мемуарів, міжнародних та національних нормативно-правових актів, статистичних даних, матеріалів преси та інтернет-ресурсів тощо. У цьому аспекті необхідно вказати на наукову цінність цієї розвідки в умовах обмеженої кількості досліджень феномена громадянської війни у вітчизняній політичній науці.

Важливим моментом у контексті наукового значення й новизни дослідження є те, що автор на основі ретельного аналізу дефініцій і підходів до тлумачення поняття громадянської війни пропонує власне визначення цього складного феномена як кризової моделі розвитку збройного конфлікту, що відображає певний етап у процесах розвитку суспільної-політичної системи держави, спричинений антагоністичними протиріччями, у якому протиборчі сторони ідентифікують себе з державними інститутами, з народом або частиною народу та за допомогою збройного насилля спрямовують свої дії на захоплення чи збереження влади, повалення або консервування чинних політичних структур, політичного й фізичного знищення супротивника. У цій дефініції автор відображає динамічні показники «еволюції» політичної боротьби, взаємозв'язок із трансформаційними процесами

в політичній системі, а також акцентує увагу на цілях політичного насилля, що складає підґрунтя громадянської війни.

У коло досліджуваних С.О. Вовк проблем потрапили такі актуальні й складні питання, як розкриття соціально-політичного та конфліктологічного контекстів громадянської війни, у межах яких вивчаються її політичні, воєнні, воєнно-технічні, статистичні й динамічні компоненти. Зокрема, автор виокремлює три основні виміри аналізу громадянської війни: соціально-політичний, який передбачає політичну боротьбу за владу, у тому числі насильницьку, конфронтацію державних і недержавних акторів; воєнно-стратегічний, що має на увазі непримиренне протиборство сторін із метою повної перемоги над супротивником, аж до його фізичного знищення та морального придушення; соціокультурний, який містить політико-культурні, політико-психологічні й політико-етичні наслідки збройного протистояння.

У дослідженні підкреслюється багатомірність підсумків громадянської війни, яка спричиняє незворотні руйнівні наслідки не тільки матеріального (руйнування інфраструктури та комунікацій, економічний занепад), політичного (дезінтеграція політичної системи, ерозія державного суверенітету, переривання наступництва політичного курсу), соціального (масштабні демографічні втрати, гендерний дисбаланс, незворотні втрати генофонду нації), а й духовного (занепад політичної культури, деформація політичної свідомості, науковий і науково-технічний регрес) характеру, які мають довготривалий ефект та відчуються впродовж багатьох поколінь.

Автор приділяє вагоме значення типології форм громадянської війни. Значну увагу звернено на аналіз такої форми, як партизанська війна, а також її умов, заходів, засобів, етапів і характеристик. У роботі також вивчаються специфічні особливості збройного повстання, широкомасштабної громадянської війни. Суттєвим елементом новизни дослідження є визначення й аналіз терористичної війни, або опозиційного терору, як окремої форми громадянської війни, що характеризується застосуванням виключно неконвенційних стратегій боротьби.

Вагомим позитивним аспектом розвідки є комплексний аналіз механізму детермінації громадянських воєн, який автор здійснює, спираючись на системний підхід, а також на основі вивчення широкого емпіричного матеріалу. Компонентами зазначеного механізму визначені типи й форми факторів, їх рівень і ступінь інтенсивності, кожен із яких піддано ретельному та багатосторонньому аналізу. Так, у монографії розглядаються численні фактори громадянських воєн у таких вимірах, як «расовий-національний-етнічний», конфесійно-релігійний, територіально-географічний, економічний, соціально-політичний.

¹ Вовк С.О. Громадянські війни: ґенеза, сутність, наслідки: монографія. Старобільськ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 304 с.

Крім того, як об'єкти аналізу визначені такі форми детермінації: казуальні (причинні), кондиціональні (умовні), інспіруючі (фактори-приводи), кореляційні (взаємозв'язки та співвідношення). Зазначені типи й форми детермінант можуть втілюватись на загально-соціальному, колективно-груповому та індивідуальному рівнях. Уся ця складна система детермінації розглянута в цілісності і взаємозв'язку різних категорій, крізь призму логіко-гносеологічного дуалізму «аналіз – синтез», що вказує на високий рівень узагальнення, систематизації й абстрагування.

У монографії наголошується на провідному значенні інформаційного складника протиборства під час громадянської війни. Підкреслюється дуалізм змісту інформаційного впливу, що становить підґрунтя інформаційної зброї та здійснюється через інформаційно-технічні й інформаційно-психологічні засоби. Автор акцентує увагу на надзвичайно важливій ролі цих заходів в ескалації збройного насилля в умовах сучасних можливостей інформаційного простору.

Варто підкреслити також один із найбільш актуальних моментів дослідження – аналіз детермінаційного зв'язку громадянської війни та розвитку

політичної системи крізь призму синергетичного підходу. Громадянська війна розглядається як один із біфуркаційних моментів, що властиві дисипативним системам та є втіленням системної й структурно-функціональної кризи. Отже, змістом цього етапу є не лише руйнація структури політичної системи, а й формування альтернативних векторів суспільного розвитку та глибинні трансформації суспільного організму. При цьому науковець робить припущення, що логіка зазначених процесів реалізується в контексті парадигми циклічності суспільно-політичних процесів у межах моделі «хаос – рівновага», що становить поле для подальших перспективних розвідок.

Україна потребує глибокого наукового осмислення механізмів детермінації конфліктних ситуацій і застосування збройного насилля в різних сферах суспільства для того, щоб забезпечити подальший демократичний розвиток держави. У цьому контексті представлена монографія під час аналізу сутності, форм і наслідків громадянської війни як моделі кризового розвитку політичного конфлікту надає широкі можливості для роздумів та подальших досліджень цієї проблематики.